

MOȘ CRĂCIUN ȘI RĂDĂCINILE SALE ÎN MITOLOGIA INDO-EUROPEANĂ

ANA R. CHELARIU (Bergenfield, N.J.)

Sărbătoarea Crăciunului și mai ales cea a atât de iubitului Moș Crăciun, sunt subiecte discutate și documentate pe larg în numeroase studii asupra folclorului românesc și al altor popoare. Integrarea elementelor folclorice și etnografice românești în marea masă a ceea ce se poate numi etnografie europeană și implicit, indo-europeană, este o întreprindere anevoioasă și deseori controversată. Lucrarea de față este o încercare de a prezenta aspecte noi ale relației dintre tradițiile de Crăciun păstrate pe teritoriul românesc și motive mitologice aparținând culturii indo-europene.

În antichitatea societăților europene, solstițiul de iarnă prilejuia unul dintre cele mai importante festivaluri ale anului. Crediința era că soarele moare în cea mai scurtă zi a anului și trebuie ajutat în aceste momente grele să reînvie prin practicarea unor ritualuri specifice legate mai ales de puterea focului, iar soarele, la rândul lui, va dăruie recolte bogate, asigurând astfel viața și prosperitatea oamenilor și a animalelor.

Folclorul românesc, ca și folclorul altor popoare europene, este foarte bogat în obiceiuri legate de solstițiul de iarnă. Câteva din aceste tradiții, ar fi de pildă rostogolirea unei roți de fân sau flori uscate arzând pe panta unui deal, recreând astfel rotirea soarelui pe cer. Un alt obicei era acela prin care le era interzis femeilor să dea foc din vatră în seara de Crăciun. Tot atât de răspândit era obiceiul ca tinerii colindători să scormone în vatră cu un băț în timpul urărilor, în credința că vor stărni puterea focului, întreținându-l¹. Colacii de Crăciun se făceau rotunzi ca soarele, sau în formă de mâini, simbolizând poate, mâinile Crăciunesei din foarte răspândita poveste în care Sf. Maria bate la ușa unde locuiesc Crăciun și cu soția lui Crăciuneasa și se roagă să fie găzduită pentru că trebuie să nască. Crăciun refuză să o primească pe Maria pentru că avea un copil din flori. Fără știrea soțului ei, Crăciuneasa o lasă pe Maria să stea în ieslea animalelor și

o ajută să nască pe Isus. Aflând aceasta, Crăciun se supără foarte tare și taie mâinile soției sale. Sfânta Maria va remedia cruzimea lui Crăciun, înlocuindu-i Crăciunesei mâinile tăiate, cu mâini de aur². G. Mușu, pe drept, consideră motivul mâinilor de aur ca aparținând cultului soarelui și amintește de tipul de basm ATh 806 "Fata cu mâinile tăiate"³. Motivul mutilării mâinilor reprezintă o tradiție indo-europeană bine cunoscută, spre exemplu motivul zeului justiției Tyr din mitologia germană, care își sacrifică mâna pentru o cauză justă, așa cum Crăciuneasa își pierde mâinile sacrificându-le pentru o cauză dreaptă.

În esența lor, obiceiurile legate de această sărbătoare importantă sunt legate de foc și mai ales de cultul solar; ele începeau pe ziua de 20 decembrie, ziua Sfântului Ignațiu, pe care Mușu îl leagă de latinescul *ignus*. Pentru scopul acestei lucrări, ne vom opri la un obicei răspândit pe tot teritoriul Europei, acela în care, în seara de Crăciun era adus în casă un butuc numit *butucul Crăciunului*, aprins în vatră și lăsat să ardă până în primăvară. La români este consemnat obiceiul ca în noaptea de Crăciun să se aibă grijă să nu se stingă focul și "se pune în noaptea de Crăciun un buștean în foc, numindu-se *bușteanul Crăciunului*"⁴. Meglenoromânii, aduc un trunchi de copac din pădure în ziua de ajun, pe care îl așează în vatră. Acest trunchi numit *boadnic* trebuie să ardă în fiecare seară câte puțin, până la ziua de Bobotează, când este ars cu totul. Cenușa se păstrează și se aruncă la rădăcina pomilor ca să fie roditori⁵. La francezi, butucul care se arde în noaptea de Crăciun, se numește *chalendal*, *chalendaou*, *calignaou*, *calnos*, la care se adaugă și cuvântul românesc *călindău*, ca o altă denumire dată bușteanului care se arde de Crăciun⁶; iar la englezi este numit *the Yule log*, cuvântul *yule* fiind încă o enigmă pentru lingviștii englezi. Acest obicei este bine cunoscut și la grupurile de slavi, bulgari, ucraineni, ruși, sârbi, slovaci și

foarte popular, printre populațiile Europei de Nord-Vest. Așadar, *butucul Crăciunului* era adus în casă cu mare ceremonie, așezat în vatră, unde trebuia lăsat să ardă până când începeau sărbătorile de primăvară, când cenușa lui era aruncată pe câmp, înainte de arat, spre a asigura o recoltă bogată sau era amestecată în mâncarea animalelor din gospodărie, cu scopul de a asigura sănătatea și fertilitatea acestora. "Din această cauză, nu este cu totul lipsit de temeii să presupunem că bușteanul de Crăciun, care figurează atât de proeminent în celebrarea populară a acestei sărbători, a avut la origine scopul să ajute soarele obosit al solstițiului de iarnă să-și reaprindă lumina care părea să se stingă⁷". Legătura dintre puterea și importanța soarelui, pentru creșterea grânelor și butucul arzând în vatră, poate conduce la concluzia că acest butuc sacru reprezenta simbolic soarele cu puterile sale fertilizatoare. Și cum acest butuc era îndeobște din lemn de stejar, trebuie să considerăm *stejarul* și funcția lui sacră în tradiția culturală a indo-europenilor. Frazer spune: "Venerația pentru stejar și implicit a zeului Stejarului, pare să fie răspândită la toate neamurile ariene din Europa. Și grecii și italienii asociau stejarul cu zeul lor suprem Zeus sau Jupiter, divinitatea cerului, a ploii și a tunetului. Probabil că cel mai vechi și poate cel mai renumit sanctuar din Grecia era cel din Dolona, unde Zeus era venerat în stejarul oracol". Trebuie amintit, de asemenea, că celții nu țineau nici unul din ritualurile lor fără frunze de stejar, iar un stejar înalt reprezenta zeul invocat. Copacul sacru la popoarele germanice era stejarul, care simboliza zeul lor principal Donar, Thunar sau scandinavul Thor, care însemna tunet. La slavi, zeul tunetului Perun era onorat printr-un foc din lemne de stejar, care ardeau încontinuu. În credințele lituaniene, zeul tunetelor și fulgerelor era Perkunas sau Perkun; ca și în tradiția slavă, focuri sacre ardeau permanent în onoarea acestui zeu. Copacul, ca centru al lumii, protector și aducător de noroc, a fost sărbătorit până în secolul al XIX-lea în Germania și în regiunea scandinavă. Se credea că zeli se întrunesc sub Copacul Lumii sau Stâlpul Lumii și de aceea oamenii făceau sacrificii la rădăcina stejarilor. Numele cel mai răspândit al acestui Copac al Lumii la germani era Yggdrasil și pentru că unul din numeroasele nume ale lui Odin/Wodan era Yggr, interpretarea obișnuită a acestui nume este *calul lui Yggr*, "Concluzia generală este că la aceste ceremonii periodice sau ocazionale, arienii antici întrețineau focul sacru cu lemn din stejar sacru"⁸. Romulus Vulcănescu dedică o lucrare întreagă cultului arborilor

la români, din care extragem câteva rânduri și idei care prezintă interes deosebit pentru lucrarea de față: "La popoarele antice din sud-estul Europei, la greci, romani, celți, traci, daco-romani etc., stejarul a fost arborele închinat zeului focului, deținătorul fulgerului, tunetului și trăsnetului"⁹. În folclorul românesc și în cel din Balcani, cultul arborilor a supraviețuit până în secolul al XX-lea. Românii venerau cu precădere bradul și stejarul; *judecata la hotare sub stejari*, unde stejarii aveau rol de delimitare a locurilor de proprietate, a fost practică extensiv până în secolul al XVII-lea. Valoarea sacră a stejarului la români reiese și din obiceiul prin care în mijlocul târlei de oi era plantat un arbore sacru, un brad sau un stejar, care era împrejmuit de un gard unde se închideau oile sterpe, devenind astfel un fel de strungă sacră de invocare a fertilității.

Lingviștii români de renume ca Ov. Densusianu¹⁰ sau Al. Rosetti¹¹, au încercat să explice cuvântul *Crăciun* prin latinescul *creatio*, *-onis* derivat din verbul *creare* însemnând *a face să renască din neant*. Așa cum a sugerat și Mușu, sensul cuvântului *creație* nu corespunde celui din naștere, care este folosit în culturile vestice pentru a denumi această sărbătoare: *Buon Natale*, *Felis Navidad* sau, în rusește, *rozdestvo*, în ucraineană, *rizdvo* cu același înțeles. Sensul de *creație din neant*, contrazice chiar înțelesul acestei sărbători, acela de naștere a lui Isus dintr-o pământeală. Dacă sensul de *creație* ar fi la originea acestui nume, este greu de înțeles de ce poporul l-ar fi portretizat pe Crăciun ca fiind împotriva Sfintei Maria și a copilului ei divin. O altă ipoteză, aceea că acest cuvânt ar fi de origine slavă, a fost contrazisă de Petru Caraman¹², care găsește că "răspândirea geografică a cuvântului Crăciun în afara granițelor etnice românești, nu se găsește decât la slavii din imediata apropiere cu românii". În tradiția slavă, cuvântul *Kracun*, *Kracunec* sau *Korocjun* reprezintă de fapt, o perioadă de timp a anului, așa cum este atestat în cronică de la Novgorod din 1143, perioadă care începea cu 15 August. Karaçun sau Koroçun însemna și perioada solstițiului de iarnă, care în creștinism a devenit ziua Sfântului Spiridon, sărbătorită pe 12 decembrie. Caraman ca și Mușu, consideră că formele slave au ca sursă forma românească Crăciun și nu invers, afirmație ce poate fi întărită de existența formelor din aromână: *Crăciun*, *Caraciun*, din meglenoromână: *Cărciun*. Cercetătorul albanez Čabej¹³, crede că forma românească este venită din albaneză, provenind din *kerçun* care înseamnă *butuc*, *buturugă*, deși recunoaște că în albaneză cuvântul nu

înseamnă altceva decât *butuc*, fără ca sensul lui să se extindă spre a denumi o sărbătoare atât de importantă în viața rurală. Albanezii numesc seara de Crăciun *nata e buzmit*, în traducere, *noaptea butucului*¹⁴. Faptul că la slavii din împrejurimi numele acestei sărbători este diferit la fiecare grup etnic (cuvintele făcând parte din terminologia creștină) și diferit de cel folosit de români, denotă că împrumutul e de dată mai recentă și că au împrumutat de la români acest cuvânt numai cu sens de perioadă de timp.

Aceste fapte ne conduc la presupunerea că sensul inițial al acestui cuvânt în românește a fost cel de *stejar sacru* sau poate chiar sensul de zeu masculin manifestat ca un trunchi de stejar, metaforă folosită spre a denumi un om puternic chiar și în ziua de astăzi. Ne ajută în această presupunere și faptul că Arifton Vraciu¹⁵ găsește rădăcina indo-europeană **ker*, însemnând *cenușă*, regăsită în românescul *scrum*. La Pokorny, găsim rădăcina indo-europeană pentru stejar **perku-s*, cu explicația: "Eiche, daraus vielleicht, *Starke, Kraft, Leben, Weltenbaum* und *Baum des Donnergottes Perkuuno-s*"¹⁶. Această rădăcină stă la baza altor forme ca: în irlandeză *ceirt* (*queirt*), *măr*, în celtă *Querquerni*, în proto-celtă *perkunia*, *erkunia*, atestat în latină sub forma *Hercynia silva*, în velșă, *perth* (presupunând o formă proto-celtă *kwerkwiti*) *tufă*, în latină *quercus*, *stejar*, cu forma italiană *quercia*, *stejar*¹⁷. În regiunea balto-slavă această rădăcină e găsită în lituaniana veche, *Perkunas*, zeul tunetului; letonă *Perkuons*, tunet și zeul tunetului; în limba prusacă veche, *perkunis*, tunet; slava veche, *Perun*, zeul tunetului. Caraman spune: "Crăciunul pare a cuprinde în el și elemente din cultul soarelui ce amintesc de sărbătoarea lui Mithra (...) "¹⁸, dar nu poate admite o legătură, pentru că obiceiul arderii unui butuc nu e găsit în Asia, de unde este originar Mithra. Și totuși, nașterea lui Mithra e sărbătorită la 25 decembrie. Este foarte posibil ca acest cult al lui Mithra, care era un

zeu solar, să se fi așezat peste cultul mai vechi al unui zeu solar, așa cum cultul nașterii lui Isus s-a stabilit, de către creștinismul în expansiune, la aceeași dată.

Din cele de mai sus, putem presupune existența unei forme aparținând substratului, cu sensul de *stejar sacru*, *butuc sacru*, care a stat la baza formei de astăzi *Crăciun*, legată de rădăcina indo-europeană pentru *stejar*. Însuși faptul că, în limba română s-a păstrat o formă diferită pentru a denumi copacul în sine, poate să explice nevoia de a diferenția între sacru și profan. Trebuie remarcat, în cele din urmă, că alăturarea conceptului de *stejar* unei divinități majore în panteonul religios contemporan stă mărturie în tradiția italiană prin prezența Madonei della Quercia, Quercia della Vergine. Aceste nume date Sfintei Maria, au înlocuit numele zeității pădurilor de stejar din precreștinism¹⁹.

Este interesant de remarcat, de asemenea, că numai în folclorul românesc numele sărbătorii *Crăciun* s-a păstrat și în numele caracterului "*Moș Crăciun*", în timp ce în majoritatea celorlalte culturi, numele acestui caracter mitic s-a stabilit ca Sfântul Nicolae. În lucrarea sa "4000 de ani de Crăciun", Earl W. Count observă cum un zeu a devenit sfânt, mai exact, cât de multe legături comune există între zeul nordic Wodan/ Odin și Sfântul Nicolae, Santa Claus. Și, în cele din urmă, poate că nu e doar o simplă întâmplare că Moș Crăciun /Santa Claus, vine întotdeauna pe coșul casei.

În sfârșit, acest "butuc sfânt", care era adus în casă și venerat pe timpul iernii, pare să aibă rădăcinile într-un cult al zeului cel mai important din panteonul indo-european, zeul fulgerului, al focului și al soarelui, Zeus, Jupiter, Diuspater, Wodan, Perkunas, Perun. Sărbătoarea Crăciunului pe teritoriul românesc, ca de altfel pe întreg cuprinsul Europei, are o vechime considerabilă, făcând parte din riturile cultului solar practicate de grupul de populații indo-europene.

NOTES

1. R. Vulcănescu, *Mitologie Română*, Ed. Academiei, 1987.

2. Elena Niculiță Voronca, *Datinile și credințele poporului român*, Saeculum, București, 1998.

3. G. Mușu, *Din mitologia tracilor*, Cartea Românească, 1982.

4. A. Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Minerva, 1976.

5. T. Pamfile, *Sărbătorile la români*, Saeculum, București, 1997, p. 284.

6. Anca I. Ionescu, *Lingvistică și mitologie*, Litera, București, 1978.

7. J. G. Frazer, *Creanga de aur*, Minerva, 1980.

8. *Ibidem*.

9. R. Vulcănescu, *Coloana Cerului*, Editura Academiei, București, 1972.

10. Ov. Densusianu, *Limba descântecelelor*, Grai și suflet, IV, 1929-1932.

11. Al. Rosetti, *Crăciun*, SCL, XXII, 1, 1971, p. 3-5.

12. P. Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi*, Iași, 1931.

13. E. Cabej, *Betrachtungen über die römisch-albanischen Sprachbeziehungen*, RRL, X, 1-2, Bucurest, 1965, 101-115.

14. Idem, *Crăciun*, SCL, XII, 1961, 4, p. 313-317.

15. A. Vraciu, *Anatolia and Dacia in the Bronze Age*, Linguistic and cultural relations.

16. J. Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, Francke Verlag Bern, 1959.

17. W. P. Lehmann, *A Gothic Etymological Dictionary*, Leiden, E. J. Brill, 1986.

18. P. Caraman, *op. cit.*

19. R. Vulcănescu, *op. cit.*

SANTA CLAUSE AND HIS ROOTS IN THE INDO-EUROPEAN MITHOLOGY

Summary

In present study is intended to show some aspects of the relation between the Santa Clause "Crăciun" traditions, maintained alove on the Romanian territory and mithological motives belonging to the Indo-European cultures.

The Romanian folklore and of other European peoples as well is rich in customs related to the winter solstice. The sun is always in the center of this traditons: the wheel, the knot-shaped bread, the golden hands. All these were closely related to the solar cult and usually began at S. Ignace day on 20th December. The custom of the log set in the middle of the fire and named "butucul Crăciunului" is spread almost all over the Europe: the French people names it "chalendal", "chalendaou", "calignaou", "calnos" which seems the equivalent of the Romanian

"călindău". Usually there is an oaken log representing as a symbol the sun with his fertilizing powers. The tradition seems to go back even in ancient Greece where the supreme God Zeus was venerated as the oak-oracle in the Dodlona sanctuary. Both the German through Thunar, Thor, deity and Slavic peoples through Perun, the God of the thunder venerated the same oaken log. The Romanian linguists explained the word *Crăciun* either through the Latin *creatio* (Ov. Densusianu) or the slavic *Kracun*, *Kracunec* or *Korocjun* (P. Caraman).

The author concludes however that the initial meaning of Crăciun in Romanian was that of 'sacred oak' or even a masculin deity represented under the form of an oaken log.